

MICHEL DE CERTEAU – JACQUES DERRIDA. KONSTELACJE *FRENCH THEORY*

Słowa kluczowe: filozofia francuska, *French Theory*, dekonstrukcjonizm, religia

Keywords: French philosophy, *French Theory*, deconstructionism, religion

Schlüsselwörter: französische Philosophie, *French Theory*, Dekonstruktivismus, Religion

Wpływowe nurty i postaci współczesnej filozofii, zwłaszcza myśli kontynentalnej charakteryzują się daleko posuniętą tendencją do przekraczania granic metodologicznych i przedmiotowych wyznaczonych przez dotychczasowe dyscypliny wiedzy z właściwymi im zakresami kompetencyjnymi. Wyrażenie „filozofia kontynentalna” zostało wprowadzone w kręgu tradycji angloamerykańskiej i było uzasadniane „geografią intelektualną”. Chodziło o filozofię uprawianą na kontynencie europejskim, co ściśle odróżniano od filozofii analitycznej czy pragmatycznej. Współcześnie ze względu na wzajemne przenikanie się nurtów i idei filozoficznych, w czym znaczącą rolę odegrała angloamerykańska asymilacja myśli kontynentalnej (zwłaszcza francuskiej i niemieckiej), ale też szerszy proces swoistej „globalizacji” środowisk filozoficznych spiętych często pod patronatem „post” (wobec strukturalizmu, fenomenologii, hermeneutyki, pragmatyzmu, filozofii analitycznej), zdaje się zatracać swoją czytelność i ulega problematyzacji¹. W tym względzie zarówno twórczość Michela de Certeau, jak i Jacquesa Derridy umieszcza się wśród najbardziej zaawansowanych projektów, których znakiem rozpoznawczym są przemieszczenia

* Ks. dr Zdzisław Kunicki – kapłan archidiecezji warmińskiej, doktor filozofii, doktor teologii, wykładowca Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

¹ R. Kearney, *Introduction*, w: *Twentieth-Century Continental Philosophy*, ed. R. Kearney, New York, London 1994, s. 1–4; S. Critchley, *Introduction: What Is Continental Philosophy?*, w: *A Companion to Continental Philosophy*, ed. S. Critchley, W.R. Schroeder, Oxford 1998, s. 1–17 (zw. 3–10); S. Critchley, *Continental Philosophy*, New York 2001, s. XII; S. Glendinning, *The Idea of Continental Philosophy*, Edinburgh 2006, s. 3n; R.C. Solomon, *Introduction*, w: *The Blackwell Guide to Continental Philosophy*, ed. R.C. Solomon, D. Sherman, Oxford 2003, s. 1–7; *Series Preface*, w: *The History of Continental Philosophy*, T. I–VIII, ed. A.D. Schrift, Acumen 2010, s. VII–VIII; D. Moran, *Introduction: Towards an Assessment of Twentieth-Century Philosophys*, w: *The Routledge Companion to Twentieth Century Philosophy*, ed. D. Moran, London, New York 2008, s. 12–20; (1–40) *The Pragmatic Turn in Philosophy. Contemporary Engagements between*

„terytoriów poznawczych”². Sam fakt zakwalifikowania obu myślicieli do grupy czołowych luminarzy i animatorów najnowszych debat filozoficznych (wraz z m. in. W. Benjamin, M. Heidegger, M. Foucault, G. Deleuze i F. Guattari, E. Lévinas, J.-L. Nancy, ale też P. Sloterdijk, L. Wittgenstein czy H. Arendt) ujawnia ogólniejszą przestrzeń intelektualnej topografii, w jakiej zostajemy umieszczeni, ale nie wyjaśnia bardziej szczegółowo, na czym polega autorska specyfika twórczego zbliżenia, jakie między nimi nastąpiło. Tym bardziej, że pomimo wzajemnych przemieszczeń oraz związanych z tym zjawiskiem napięć anglojęzyczny pejzaż filozoficzny pozostaje wciąż zdominowany przez orientację analityczną oraz pragmatyczną a reprezentanci myśli kontynentalnej stanowią w nim mniejszość, choć w departamentach *Humanities*, gdzie najczęściej umieszcza się oddziaływanie Certeau i Derridy, bywa to mniejszość bardzo wpływowa³.

TROPY

Wstępnie możemy wskazać na otwarte pola badawcze, które miałyby nas doprowadzić do ustalenia wspólnej konstelacji intelektualnej między Certeau a Derridą. Pozostając w kontekście ich rodzimego, francuskiego środowiska życia oraz twórczości wychodzili z odrębnych miejsc, które stanowiły punkt wyjścia w drodze ku budowaniu autorskich i innowacyjnych odniesień do tradycyjnych dziedzin wiedzy. Poznanie historyczne i formacja religijna w przypadku Certeau oraz de-

Analytic and Continental Thought, ed. W. Egginton, M. Sandbothe, New York 2004. Andrew Cutfello mówi o statusie „metafilozoficznym” powyższego rozróżnienia, *Continental Philosophy. A Contemporary Introduction*, New York, London 2005, s. 1–2. Nieodległy do tego przekonania jest także Robert. D’Amico, *Contemporary Continental Philosophy*, Oxford 1999, s. VII–XI. John Mullarkey uważa, że filozofia kontynentalna pod przemożnym wpływem myśli francuskiej przyjmuje postać post-kontynentalną, *Post-Continental Philosophy. An Outline*, New York 2006, s. 1–11; Tenże, *The Future of Continental Philosophy*, w: *The Continuum Companion to Continental Philosophy*, ed. J. Mullarkey, B. Lord, London, New York 2009, s. 259–275. Podobny proces wewnętrznej transformacji, jakiej podlega myśl kontynentalna dostrzeże się w filozofii analitycznej versus post-analitycznej, *Postanalytic and Metacontinental. Crossing Philosophical Divides*, ed. J. Reynolds, J. Chase, J. Williams, E. Mares, London, New York 2010.

² O. Mongin, *Michel de Certeau, à la limite entre dehors et dedans*, s. 91–115; M. Antonioli, *Jacques Derrida, de la ville-refuge au droit de résidence*, s. 139–159, w: *Le territoire des philosophes. Lieu et espace dans la pensée au XXe siècle*, dir. Th. Paquot, Ch. Younès, Paris 2009. Por. G. Petitdemange, *Les philosophes et philosophies du XXe siècle*, Paris 2003, s. 409–501; *Encyclopedia of Contemporary French Culture*, ed. A. Hughes, K. Reader, London, New York 1998, s. 95, 152–154; *Encyclopedia of Modern French Thought*, ed. Ch. J. Murray, New York, London 2004, s. 130–132, 165–173; *The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy*, ed. J. Protevi, Edinburgh 2005, s. 90–91, 138–144; B. Marshall, *France and Americas. Culture, Politics, and History*, Santa Barbara 2005, s. 233–234, 365–366; S.H. Daniel, *Preface*, w: *Current Continental Theory and Modern Philosophy*, ed. S.H. Daniel, Evanston 2006, s. XV–XVI.

³ Na aktualność występowania „atlantyckiego muru”, pomimo ekspansji myślicieli europejskich, wskazuje Giovanna Borradori, *The American Philosopher. Conversations with Quine, Davidson, Putnam, Nozick, Danto, Rorty, Cavell, MacIntyre, and Kuhn*, trans. R. Crocitto, Chicago, London 1994, s. 1–25. W podobnym tonie wypowiada się Andrzej Bronk, *Zrozumieć świat współczesny*, Lublin 1998, s. 89–90 czy Rosa M. Calcaterra, *Introduction*, w: *New Perspectives on Pragmatism and Analytic Philosophy*, ed. Rosa M. Calcaterra, Amsterdam, New York 2011, s. VI–XX.

konstrukcjonizm i zamazana tożsamość u Derridy pozostają centralnymi punktami osobowej i twórczej charakterystyki. Odrębna bliskość obu projektów poznawczych odnajduje niezwykle interesujące odzwierciedlenie w wymiarze biogramów intelektualnych. Na tle trudnej dziś do ogarnięcia światowej i polskiej asymilacji dekonstrukcjonizmu postać Michela de Certeau oraz pozostawiona przez niego spuścizna znajduje się w sytuacji zdecydowanej asymetrii i już na wstępie domaga się choćby encyklopedycznego przybliżenia.

Michel Jean Emmanuel de la Barge de Certeau (1925–1986) jest współczesny Derridzie (1930–2004). Urodzony 17 maja 1925 roku w Chambéry (Sabaudia) studiował w Grenoble, Lyonie i Paryżu, gdzie otrzymał dyplomy w zakresie studiów klasycznych oraz filozofii. W 1950 roku wstąpił do Towarzystwa Jezusowego. Orientacja filozoficzna u jezuitów zaznaczona była silnym oddziaływaniem francuskiej asymilacji myśli Hegła (m.in. J. Gauvin, G. Fessard). W okresie formacyjnym uzyskał trzeci dyplom w zakresie teologii. Praca doktorska pisana pod kierunkiem Jeana Orcibala w Ecole Pratique des Hautes Études dotyczyła nauk o religii (1960 r.). Wczesne zaangażowanie badawcze skupiło się na krytycznym opracowaniu pism zakonnych współbraci z pierwszego pokolenia francuskich jezuitów (m.in. J.-J. Surin, P. Favre). Pomimo dalszego wzbogacania warsztatu, poszerzania praktyk badawczych oraz otwarcia na zróżnicowane dyscypliny wiedzy, to właśnie dziedzictwo religijno-mistyczne z okresu między XVI–XVIII wiekiem pozostało w centrum jego uwagi. Można powiedzieć, że stanowi klamrę spinającą wczesny etap twórczych zainteresowań z okresem dojrzałym. Jego zwieńczeniem okazała się monografia *La fable mystique (Baśniowa mistyka)*, do której nawiązał Derrida⁴. Z różnym nasileniem związany był z redakcjami jezuickich czasopism m.in. *Christus, Etudes* czy *Recherches de science religieuse*. Poszukując własnego autorskiego stylu i pozostając bliski badaniom historycznym, podlegał oddziaływaniu nośnych nurtów myślowych, charakterystycznych dla przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Dominująca asymilacja idei strukturalistycznych (m.in. A.J. Greimas, R. Barthes, M. Foucault) łączyła się z jednoczesną lekturą wczesnych pism Derridy. Nie bez wpływu Louis Beirnaerta zainteresował się psychoanalizą w ujęciu Jacques Lacana. Uczestniczył w pracach Paryskiej Szkoły Freudowskiej. W 1967 roku uległ groźnemu wypadkowi samochodowemu. Wskazuje się, iż to dramatyczne wydarzenie stanowiło nie tylko wyrwę biograficzną, ale też twórczą, gdyż coraz bardziej sytuował się na poznawczych oraz instytucjonalnych obrzeżach wiedzy. Podczas rewolty studenckiej z maja 1968 roku staje po stronie manifestantów i nie bez uzasadnienia będzie kojarzony z tzw. lewicą intelektualną. Naucza i prowadzi seminaria na eksperymentalnym Uniwersytecie Paris VIII – Vincennes (historia, psychoanaliza), Paris VII – Jussieu (antropologia religii i kultury) oraz w Instytucie Katolickim w Paryżu (teologia). W tym okresie, także na prośbę rządu francuskiego prowadzi poszukiwania nad zmianami w edukacji oraz nowymi zjawiskami i praktykami społeczno-kulturowymi. Odbywa szereg podróży zagranicz-

⁴ Pierwotnie artykuł Derridy pojawił się w tomie dedykowanym Michelowi de Certeau a wydanym przez Centre Georges Pompidou, *Cahiers pour un temps. Michel de Certeau*, dir. L. Giard, Paris 1987, s. 191–203. Następnie został powtórzony w *Psyché. Invention de l'autre*, T. II, Paris 2003, s. 239–248.

nych związanych również z prowadzeniem wykładów (Anglia, Włochy, Szwajcaria, Stany Zjednoczone i Kanada oraz Ameryka Południowa). W 1978 roku otrzymuje katedrę na Uniwersytecie San Diego w Kalifornii. W 1984 powraca do Francji, by w École Pratique des Hautes Études kierować badaniami w zakresie antropologii religijnej oraz systemu wierzeń religijnych z przełomu XVI–XVIII wieku. Podczas zmagania się z ciężką chorobą nie przerywa pracy, ale słabnący organizm ogranicza w sposób naturalny jej dynamikę. Certeau umiera 9 stycznia 1986 roku na raka trzustki, z którym walkę osiemnaście lat później przegra Derrida⁵. Możemy się domyślać, że przedwczesna śmierć francuskiego jezuita przerwała ledwie rozpoczętą i intrygująco zapowiadającą się rozmowę z twórcą dekonstrukcjonizmu.

Pomimo wielokrotnego krzyżowania się intelektualnych i życiowych dróg, z których ścieżki francuskie oraz amerykańskie są najbardziej trwale zapisane a nawet ujęte w ogólniejszej formule *French Theory*, bezpośrednie spotkanie Certeau i Derridy nigdy nie nabrało osobistych konturów. Ten rys wzajemnego mijania został przypomniany w dedykacyjnym tekście *Nombre de oui*. Tak się stało chociażby przy okazji wspólnego zaangażowania w prace Uniwersytetu w Vincennes po wydarzeniach majowych z 1968 roku czy wspólny udział na kilku konferencjach w Stanach Zjednoczonych. Symptomatyczny w tym względzie okazał się też kontekst przydzielenia profesorskiej katedry dla francuskiego jezuita na Uniwersytecie Kalifornijskim w San Diego, z jakim już od pewnego czasu łączyły go mniej sformalizowane zajęcia wykładowe. Otóż, miejsce nauczania na Wydziale Literatury zwolniło się na skutek rezygnacji z tej posady przez Gayatri Chakravorty Spivak. Ta tłumaczka „kanonicznej” książki Derridy na język angielski *O gramatologii* otrzymała bardziej pożądaną, filozoficzną propozycję nauczania. Późniejsze przemieszczenia Certeau przez Uniwersytet Ann Arbor w stanie Michigan czy Vermont w niczym nie dadzą się porównać z peregrynacjami Derridy, ale pozostaje ta charakterystyczna zbieżność intelektualnych środowisk, powtarzające się nazwiska, wspólnota inspiracji i podobne pola transdyscyplinarnych oddziaływań.

Odrębne biogramy intelektualne wskazują na szerszy horyzont intelektualny, gdzie dochodziło do inspiracyjnych spięć, natomiast nie bez trudu przychodzi odnalezienie pola, które mogłoby stanowić bliższą platformę poznawczych spójności. Natomiast pojawiają się one w efekcie wspomnianych przeobrażeń, jakim poddane zostały dziedziny poznania a co zidentyfikowano z procesem „przesunięć terytorialnych”. Certeau proponując nowe podejście w rekonstrukcji przeszłości akcentował rolę pisma. Ten tekstualny zwrot niepozbawiony powiązań z literackimi formami wypowiedzi, powodował sprzymierzanie się z innymi dziedzinami wiedzy, które z trudem przychodzi nam uznać za pokrewne czy właściwe poznaniu historycznemu. Ostro zarysowane granice dziedzinowych przynależności zamazywały się. W przypadku Derridy mamy do czynienia z analogicznym mechanizmem. Wychodząc od filozofii i jej tekstów wkraczał na teren literatury i teorii literackiej a nieskrywanym celem podobnych zabiegów miało być nie tylko zniesienie dystynkcji dziedzinowych, lecz wytworzenie nowatorskiego rodzaju pisma niebędącego więcej ani tworem filozoficznym ani literackim.

⁵ Panoramiczną biografię francuskiego jezuita przedstawił François Dosse, *Michel de Certeau. Le marcheur blessé*, Paris 2002, czego odpowiednikiem jest pozycja Benoit Peetersa, *Derrida*, Paris 2005.

Dostrzeżone wstępnie zbieżności, choć przecież jedynie zasygnalizowane i trudne do uchwycenia nabierają większej jasności, jeśli tylko uwzględnimy fakt, że łączący obu myślicieli splot tworzył się poprzez odrębne, ale też paralelne czerpanie z nośnych współcześnie nurtów myślowych. Twórczy przemarsz odsłania ślady lektur strukturalizmu, semiotyki i filozofii języka, psychoanalizy czy francuskiej recepcji filozofii niemieckiej (Hegla, Nietzschego oraz myśli Heideggera). Wspólne tropy inspiracji służyły pogłębieniu problematyki stanowiącej pierwszy, wyjściowy obszar poznawczych zainteresowań, ale też autorski sposób ich podjęcia i rozwoju doprowadził Certeau i Derridę do zbieżnych konkluzji czy zbliżonych zakwalifikowań. Jednocześnie niezwykle charakterystyczne jest, że współuczestnictwo w dziedzinach poznania oraz nurtach myślowych o dość wyrazistych programach okazało się na tyle indywidualne, osobiste i niepowtarzalne, że w rezultacie z żadnym z nich nigdy nie sposób ich do końca utożsamić. Więcej, bo realizowane „przemieszczenia terytorialne” rodziły nieufność o zbyt daleko idące przekroczenia kompetencyjne. Kolejno pojawiające się prace wzmacniały przekonanie o świadomym zamiarze kierującym się ku zamazywaniu przestrzeni wyodrębniającej „wnętrze” i „zewnątrze” określonej dyscypliny poznawczej. Można powiedzieć, że obaj myśliciele sytuowali się jednocześnie w centrum i na obrzeżach rozmaitych obszarów wiedzy. Nie bez uzasadnienia wywoływało to głosy krytyczne środowisk uniwersyteckich, a więc badaczy przywiązanych do tradycyjnych rozróżnień oraz wytwarzało napięcia i trudności z próbami instytucjonalnego, akademickiego zakwalifikowania. W rodzimym, francuskim środowisku Certeau miał wpływowych przeciwników zarówno w bliskim mu środowisku historyków (między innymi F. Furet, E. Le Roy, A. Besançon), ale też wśród teologów, którzy sprzeciwili się możliwości przeprowadzenia przewodu doktorskiego w Instytucie Katolickim w Paryżu. Krocząc po „marginesach instytucji religijnych i uniwersyteckich” dopiero na kilka lat przed przedwczesną śmiercią uzyskał, nie bez trudności, akademicką niezależność związaną z otrzymaniem samodzielnej katedry na EHESS (École des Hautes Etudes en Sciences Sociales⁶). Nie mniej silny był dystans wobec Derridy, który jeszcze *post mortem* został wspomniany pod postacią „wyjątkowego ostracyzmu”⁷.

SPLIT

Zupełnie inaczej wyglądała sytuacja w Stanach Zjednoczonych. Zarówno Certeau, jak i Derrida przynależą do niezmiernie wpływowej grupy francuskich myślicieli, którzy od przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku współtworzyli trwający wciąż fenomen intelektualny określany mianem *French*

⁶ Por. F. Dosse, *Michel de Certeau. Le marcheur blessé*, Paris 2002, s. 361–391; R. Terdiman, *La marginalité de Michel de Certeau, A partir de Michel de Certeau: De nouvelles frontières*, Rue de Descartes 1999, s. 141–158; artykuł został powtórzony w wersji angielskiej, *The Marginality of Michel de Certeau*, *The South Atlantic Quarterly* 2(2001), Special Issue, *Michel de Certeau – In the Plural*, ed. I. Buchanan, s. 399–421.

⁷ L. Nunez, *Derrida en héritage*, *Le Magazine littéraire* 4(2010), s. 56.

*Theory*⁸. Można jedynie potwierdzić słuszność uwagi redaktorskiej wyrażonej przez Sylvère Lotringera oraz Sande Cohena, którzy niezwykle celnie nazwali mechanizm jego pojawienia się, bo rzeczywiście jego niezwykle rozwój opierał się na uzupełniającym się ruchu „receptji” oraz „inwencji”. Amerykańska „inwencja” była bezpośrednim efektem „receptji” myśli europejskiej, zwłaszcza francuskiej⁹. *French Theory* skrywa wielowymiarową infiltrację myślicieli francuskich, kojarzonych przede wszystkim ze strukturalizmem oraz poststrukturalizmem w amerykański pejzaż akademicki oraz intelektualny (m.in. M. Foucault, G. Deleuze, F. Guattari, R. Barthes, J.-F. Lyotard, J. Baudrillard, P. Bourdieu, G. Genette, ale też J. Lacan, J. Kristeva, B. Latour, L. Irigaray i inni). Nie jest to pierwszy kontynentalny impuls, jaki współcześnie oddziaływał na filozofię angloamerykańską na tyle silnie, by zastąpić na wyróżnienie¹⁰. Ale też żadne inne z dotychczasowych spotkań nie objęło tak szeroko oraz przekrojowo zróżnicowanych obszarów oddziaływań i nie wywołało tylu kontrowersji. Dość często i nie bez uzasadnienia genezy tej szczególnej angloamerykańskiej receptji francuskiej *pensée* upatruje się w seminarium, jakie odbyło się na Uniwersytecie Johna Hopkinsa w Baltimore w 1966 roku a poświęconego językowym implikacjom strukturalizmu w naukach humanistycznych¹¹. Inwencja określenia *French Theory* odsyła do przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., gdy systematycznie upowszechniało się poprzez dyskusje toczone na amerykańskich kampusach. Co charakterystyczne pojawiło się i od razu wiązało z przekraczaniem granic poznawczych oraz metodologicznych, w jakich poruszały się dotychczas zróżnicowane dyscypliny nauk humanistycznych, społecznych a nawet przyrodniczych. Echa powyższych przemieszczeń pojawiły się w wystąpieniach niemal wszystkich prelegentów występujących na mniej znanym kolokwium, jakie zorganizowano w 1984 roku na tym samym Uniwersytecie Johna Hopkinsa a poświęconego podsumowaniu problematyki zainicjowanej w 1966 roku¹².

⁸ Por. *Traveling Theory: France and the United States*, ed. I. van der Poel, S. Bertho, London 1999; *French Theory in America*, ed. S. Lotringer, S. Cohen, New York, 2001; F. Cusset, *French Theory: Foucault, Derrida, Deleuze, & Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux États-Unis*, Paris, 2003; M. Gane, *French Social Theory*, London 2003, s. 101–190; N. Kauppi, *Radicalism in French Culture: A Sociology of French Theory in the 1960s*, Ashgate 2010. Oddziaływanie *French Theory* znalazło także specyficznie polską receptję, która, jak zapewniają redaktorzy, napisała „swoją własną historię”. E. Domańska, M. Loba, *Wprowadzenie*, w: *French Theory w Polsce*, red. E. Domańska, M. Loba, Poznań 2010, s. 9.

⁹ S. Lotringer, S. Cohen, *Introduction: A Few Theses on French Theory in America*, w: *French Theory in America*, s. 1.

¹⁰ W XX wieku najmocniej dał się zaznaczyć wpływ empiryzmu logicznego oraz myśli analitycznej, ale nie należy zapominać o oddziaływaniu egzystencjalizmu, fenomenologii, neomarkszizmu czy neotomizmu. Por. *Logical Empiricism in North America*, ed. G.L. Hardcastle, Alan W. Richardson, Minneapolis, London 2003; *The Austrian Contribution to Analytic Philosophy*, ed. M. Textor, London, New York 2006; G. Stourzh, *From Vienna to Chicago and Back: Essays on Intellectual History and Political Thought in Europe and America*, Chicago 2007; *German Scholars in Exile: New Studies in Intellectual History*, ed. A. Fair-Schulz, M. Kessler, New York 2011.

¹¹ Certeau nie był na nim obecny, ale wystąpienie Derridy wywołało nie tylko ożywioną dyskusję, ale też zainicjowało amerykańską modę na dekonstrukcjonizm, *The Structuralist Controversy: The Languages of Criticism and the Sciences of Man*, ed. R. Macksey, E. Donato, Baltimore 1972, s. 265–272.

¹² *La traversée de l'Atlantique*, Critique 5(1985), s. 417–585.

Zjawisko *French Theory* od swych początków jawiło się jako „mikstura myśli” z „mnóstwem figuracji”¹³. Nawiązujemy do niego żywiąc uzasadnioną nadzieję, że dopiero w tej poszerzonej perspektywie celniej da się uchwycić specyfikę oraz skalę splotu, jaka zbliżyła twórczość Certeau i Derridy. Anglosaska, przede wszystkim amerykańska asymilacja nie była bierna a dokonywane przemieszczenia interpretacyjne sprawiły, że percepcja ich dorobku różni się znacznie od postrzegania w filozofii francuskiej czy szerzej kontynentalnej. Recepcyjna inwencja przyjmowała formy na tyle przeobrażone, innowacyjne i autonomiczne, że wraz z upływającym czasem pojawiła się potrzeba odnalezienia czy też przypomnienia „francuskich koneksji”, w jakich się narodziła. Zresztą przy tej okazji odnajduje się również wspólnotę stylu obu francuskich myślicieli, gdzie surrealizm popychany wpływem irracjonalizmu miał eksponować rewolucyjne potencjalności¹⁴. W naszym opracowaniu będziemy się starali zachować równowagę między obu brzegami. Genetycznie francuskie środowisko inspiracji będzie wzbogacane anglosaskim dopełnieniem. Co najważniejsze, skupimy się na śladach, jakie obaj francuscy myśliciele pozostawili na wizerunku *French Theory*, gdyż wpisywały się i wzmacniały mechanizm daleko posuniętego przesuwania „terytoriów poznawczych”. Działalność czy nawet „kariera” uniwersytecka oraz uznanie intelektualne, jakie uzyskali wiązały się przede wszystkim z departamentami literatury i dopiero poprzez to pośrednictwo przenikały do filozofii, socjologii, filozofii kultury czy teorii polityki.

Słabość, która zdawała się być trudnym do zaakceptowania defektem nad Sekwaną okazywała się atutem po drugiej stronie oceanu. Przypadek Derridy i Certeau zdaje się zresztą potwierdzać słuszność ogólniejszych przeświadczeń dostrzegających nie tylko występowanie znaczących różnic między kulturami akademickimi panującymi na uczelniach Starego i Nowego Kontynentu, ale obrazuje też szersze zjawisko transformacji, jakiej podlegały amerykańskie środowiska uniwersyteckie pod wpływem myśli europejskiej (przede wszystkim francuskiej, ale też niemieckiej przekazywanej często *via* francuski pośrednik) w burzliwych czasach naporu z lat sześćdziesiątych oraz siedemdziesiątych XX w. Twierdzi się zresztą, że dopiero wprowadzenie anglosaskiej perspektywy badawczej pozwala lepiej dostrzec, jak bardzo ewolucja współczesnej filozofii francuskiej jest warunkowana sytuacją kultury akademickiej, w jakiej była i jest uprawiana¹⁵. Jeśli dobrze rozumieć uwagę Alana D. Schrifta, to jednym z efektów swoście francuskiego systemu wyższej edukacji z jego dziedzinowym puryzmem oraz hierarchiami było spychanie na instytucjonalny margines grupy myślicieli, których anglosaską asymilację spięło określenie *French Theory*¹⁶. W mniej sztywnej formule amerykańskiej struktury uniwersyteckiej, gdzie wydziały humanistyczne łączyły studia filozoficzne z języ-

¹³ S. Lotringer, S. Cohen, *Introduction: A Few Theses on French Theory in America*, s. 2.

¹⁴ Por. J. Brannigan, „We have to do with literature”: *Derrida and Surrealist Writing*, w: *The French Connections of Jacques Derrida*, ed. J. Wolfreys, J. Brannigan, R. Robbins, New York 1999, s. 54.

¹⁵ A.D. Schrift, *Twentieth-Century French Philosophy. Key, Themes and Thinkers*, Oxford 2006, s. 188.

¹⁶ Por. F. Dosse, *Michel de Certeau. Le marcheur blessé*, s. 426–440; M. Lamont, *The Reception of Derrida's Work in France and America*, w: *The New American Cultural Sociology*, ed. Ph. Smith,

kowo-literackimi oraz kulturowymi, recepcja okazywała się bardziej otwarta. Otwarta na tyle, że myśliciele kontynentalni współuczestniczyli w procesach głębokich i wielopoziomowych przemian, jakie dotknęły nie tylko amerykańskie campusy, ale też ogólniejszy kontekst życia społeczno-politycznego i kulturowego¹⁷. Certeau przyznawał, iż przydzielane Derridzie cechy twórcze, jak kreatywność, innowacyjność czy daleko posunięta transdyscyplinarność charakteryzują klimat dominujący na uczelniach amerykańskich i zdecydowanie odróżniają je od systemu nauczania na uniwersytetach francuskich¹⁸. Od momentu przełomowej konferencji w Baltimore rozpoczął się niezwykły przemarsz dekonstrukcjonizmu, który ostatecznie prowadził od amerykańskiej fazy „boomu” z początku lat siedemdziesiątych¹⁹ po jego późniejszą „światową kanonizację”²⁰. W ogólniejszym, socjologicznym ujęciu wyrażonym przez Michèle Lamont, wywołany proliferacyjny ruch intelektualny oraz szersze pola jego oddziaływań sprawiały, że na otwartym rynku idei w Ameryce produkt oznaczony nazwą „francuskiej teorii interpretatywnej” zyskał atrakcyjny status pożądanego *produit de luxe*²¹. Dodajmy, iż wkład francuskiego jezuitę we *French Theory* pozostaje mniej spektakularny, ale wpisuje się w nurt nacechowany motywami, jakie on sam przydzielał swemu rodakowi. Ponadto, anglosaska recepcja twórczości Certeau nadała jej również podobnego przejścia od oddziaływania lokalnego po bardziej uniwersalne.

Dokonany wybór porównawczy dotyczący dziedzin współtworzących przestrzeń splotu między twórczością Certeau i Derridy jest selektywny i nie wyczerpuje ich bogatej oraz wielowymiarowej spuścizny. Tym bardziej, że wyodrębnione przez nas historia i historiografia, strukturalizm oraz psychoanaliza przybierają postać przenikających się miejsc oraz płaszczyzn, gdzie dokonywały się, wspomniane już, „terytorialne przemieszczenia”. W ich efekcie mamy do czynienia z postacią wielowymiarową „multiformy”²². Celność określenia Jeremy Ahearne’a zastosowanego wobec Certeau może być jedynie potwierdzona oraz wzmocniona w pisarstwie Der-

Cambridge 1998, s. 93–108; H. de Vries, *Deconstruction and America, w: Traveling Theory: France and the United States*, s. 72–98; M. Thomas, *The Reception of Derrida: Translation and Transformation*, New York 2006.

¹⁷ Trudno nie dostrzec, że burzliwe przemiany z przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., jakie przeszły przez amerykańskie uniwersytety opierały na daleko posuniętym zbliżeniu sfery kultury i polityki. Znaczący udział w tej introjeceji posiadali lewicujący francuscy intelektualiści, którzy narzucili intelektualne tematy oraz określali styl, w jakim prowadzono dyskurs. Por. R. Wolin, *The Wind from the East. French Intellectuals, the Cultural Revolution, and the Legacy of the 1960s*, Princeton, Oxford 2010.

¹⁸ *Traverses: une interview avec Michel de Certeau*, par Laura Willett, *Paroles gelées* 1(1983), s. 1–2.

¹⁹ J.-Ph. Mathy, *French Resistance. The French-American Culture Wars*, Minneapolis, London 2000, s. 36.

²⁰ F. Cusset, *French Theory: Foucault, Derrida, Deleuze & Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux États-Unis*, s. 118.

²¹ Por. M. Lamont, *How to Become a Dominant French Philosopher: The Case of Jacques Derrida*, *The American Journal of Sociology*, 3(1987), s. 595.

²² Określenie wprowadzone przez Jeremy Ahearne’a w kontekście pytań o możliwość zachowania integralności Certeau’wskiego dzieła w jego wewnętrznym zróżnicowaniu, *Michel de Certeau. Interpretation and its Other*, Cambridge 1995, s. 5.

ridy. Ale to właśnie umiejętność poruszania się na *ponad* i *poza* granicami różnych dyscyplin poznawczych otwiera możliwość dokonania wzajemnych zestawień. Pozycjonowanie refleksji filozoficznej wokół historiografii, strukturalizmu i psychoanalizy powinno być pomyślane jest jako rodzaj wprowadzenia w problematykę tekstu i religii, która stała się motywem podjęcia rozmowy Derridy z Certeau. Przypomnijmy, że jej wiodącym motywem był styk dekonstrukcyjnego podejścia do pisma z pismem odnalezionym w literaturze mistycznej z przełomu XVI–XVII wieku, na co niewątpliwy wpływ posiada autorski styl rekonstrukcji zastosowany przez francuskiego jezuitę. Wskazanie na miejsca splotu między obu, zdawać by się mogło, dość oddalonymi epokami i tematami badawczymi powinien być pomyślany jako etap przygotowawczy w dalszej, bardziej pogłębionej refleksji nastawionej na zrozumienie religijnego zwrotu w twórczości Derridy, co zbiega się przecież z lekturą tekstów Certeau.

Przywołanie twórczości Certeau nie może pominąć jego zainteresowania historią i historiografią. Od tego elementu należałoby rozpocząć porównawcze analizy splotu Certeau – Derrida. Nie oznacza to, że historiograficzne koneksje są całkowicie obce dekonstrukcjonizmowi. Wręcz przeciwnie. W ostatnich dekadach narasta pierwszorzędna rola pisma, jaką nadaje się historycznej rekonstrukcji i dekonstrukcjonizm, choć nie jest jedynym źródłem inspiracji, to bierze czynny udział w historiograficznych dyskusjach. Można przypuszczać, że zapoznanie się z „historiograficznym terytorium”, w jakim osadzona była myśli Certeau pozwoli lepiej zrozumieć drogę, jaka prowadziła go do ujęcia pisma, pisma historii a zwłaszcza pisma mistyki, co przecież bezpośrednio zaintrygowało myśl Derridy. Jeśli też autor *Fable mystique* może być ustawiony w postaci intelektualnego przewodnika, to przede wszystkim dlatego, że dobór lektur dokonywany przez Derridę nigdy nie był przypadkowy i należy w nim widzieć, mniej lub bardziej świadomy, krok ku dekonstrukcyjnej konfrontacji z problemem (*I*)nnego, który może uobecnić się zarówno **przed**, **w**, jak i **po** tekście. Pytania o Transcendencję nie tylko niepokoją, ale też ujawniają się w niepokoju. Ten wymiar odnajdziemy nie tylko w doświadczeniu wiary, którego nośnik bywa porównany do „kruchej naczynia”, swoistej „słabości wiary”²³, ale też, do pewnego stopnia, w poczuciu niestabilności, w jakiej pracuje dekonstrukcyjne podejście do tekstu.

²³ M. de Certeau, *La faiblesse du croire*, Paris 1987.

**MICHEL DE CERTEAU – JACQUES DERRIDA.
KONSTELACJE *FRENCH THEORY***

STRESZCZENIE

Pewien segment współczesnej myśli kontynentalnej, zwłaszcza francuskiej odnalazł zaskakująco innowacyjną recepcję w Stanach Zjednoczonych Ameryki, przyjmując autonomiczną postać *French Theory*. Cechą charakterystyczną tego nurtu są „przemieszczenia terytorialne”, zachodzące w obrębie tradycyjnych dziedzin wiedzy a do znaczących jego postaci należy między innymi twórczość Jacques’a Derridy, jak również mniej znana Michela de Certeau. Intelktualne spotkanie oraz wymiana, jaka zaszła między obu myślicielami skupiła się wokół problematyki pisma religii.

**MICHEL DE CERTEAU – JACQUES DERRIDA.
FRENCH THEORY CONSTELLATIONS**

SUMMARY

A certain fragment of the contemporary continental thought, especially French, has found a surprisingly innovative reception in the United States of America, adopting the autonomous form of so called *French Theory*. A characteristic feature of this trend are „territorial displacements” occurring within the traditional fields of knowledge and amongst significant figures there are the works by Jacques Derrida, as well as the less known works by Michel de Certeau. The intellectual meeting and exchange of thoughts that took place between these two thinkers was focused on the issues of religion writing.

**MICHEL DE CERTEAU – JACQUES DERRIDA.
KONSTELLATIONEN VON *FRENCH THEORY***

ZUSAMMENFASSUNG

Eine Strömung des zeitgenössischen kontinentalen Denkens, insbesondere des französischen Denkens, fand in den Vereinigten Staaten von Amerika eine überraschend innovative Rezeption, die eine autonome Form von *French Theory* annahm. Kennzeichnend für diesen Trend sind die „territorialen Verschiebungen” innerhalb der traditionellen Wissensfelder. Zu den bedeutenden Persönlichkeiten, die diesen Trend in ihren Arbeiten vertraten, gehörten unter anderem Jacques Derrida sowie der weniger bekannte Michel de Certeau. Die intellektuelle Begegnung und der intellektuelle Austausch zwischen den beiden Denkern konzentrierte sich auf die Fragen des religiösen Schreibens.

BIBLIOGRAFIA:

- Ahearne J., *Michel de Certeau. Interpretation and its Other*, Cambridge 1995.
- Antonoli M., *Jacques Derrida, de la ville-refuge au droit de résidence*, w: *Le territoire des philosophes. Lieu et espace dans la pensée au XXe siècle*, dir. Th. Paquot, Ch. Younès, Paris 2009, s. 139–159.
- Borradori B., *The American Philosopher. Conversations with Quine, Davidson, Putnam, Nozick, Danto, Rorty, Cavell, MacIntyre, and Kuhn*, trans. R. Crocitto, Chicago, London 1994.
- Brannigan J., „We have to do with literature”: *Derrida and Surrealist Writing*, w: *The French Connections of Jacques Derrida*, ed. J. Wolfreys, J. Brannigan, R. Robbins, New York 1999.
- Bronk A., *Zrozumieć świat współczesny*, Lublin 1998.
- Calcaterra M.R., *Introduction*, w: *New Perspectives on Pragmatism and Analytic Philosophy*, ed. Rosa M. Calcaterra, Amsterdam, New York 2011, s. VI–XX.
- Certeau M. de, *La faiblesse du croire*, Paris 1987.
- Critchley S., *Introduction: What Is Continental Philosophy?*, w: *A Companion to Continental Philosophy*, ed. S. Critchley, W.R. Schroeder, Oxford 1998, s. 1–17.
- Critchley S., *Continental Philosophy*, New York 2001.
- Cutrofello A., *Continental Philosophy. A Contemporary Introduction*, New York, London 2005.
- Cusset F., *French Theory: Foucault, Derrida, Deleuze, & Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux États-Unis*, Paris, 2003.
- D’Amico R., *Contemporary Continental Philosophy*, Oxford 1999.
- Daniel H., *Preface*, w: *Current Continental Theory and Modern Philosophy*, ed. S.H. Daniel, Evanston 2006, s. VII–XVI.
- Derrida J., *Le nombre de oui*, w: *Cahiers pour un temps. Michel de Certeau*, dir. L. Giard, Paris 1987, s. 191–203.
- Derrida J., *Psyché. Inventions de l’autre*, T. II, Paris 2003.
- Domańska E., Loba M., red, *French Theory w Polsce*, Poznań 2010.
- Dosse F., *Michel de Certeau. Le marcheur blessé*, Paris 2002.
- Egginton W., Sandbothe M., ed., *The Pragmatic Turn in Philosophy. Contemporary Engagements between Analytic and Continental Thought*, New York 2004.
- Fair-Schulz A., Kessler M., ed., *German Scholars in Exile: New Studies in Intellectual History*, New York 2011.
- Gane M., *French Social Theory*, London 2003.
- Glendinning S., *The Idea of Continental Philosophy*, Edinburgh 2006.
- Hardcastle G.L., Richardson A.W., ed., *Logical Empiricism in North America*, Minneapolis, London 2003.
- Hughes A., Reader K., ed., *Encyclopedia of Contemporary French Culture*, London, New York 1998.
- Kauppi N., *Radicalism in French Culture: A Sociology of French Theory in the 1960s*, Ashgate 2010.
- Kearney R., *Introduction*, w: *Twentieth-Century Continental Philosophy*, ed. R. Kearney, New York, London 1994, s. 1–4.
- La traversée de l’Atlantique*, Critique 5(1985), s. 417–585.
- Lamont M., *The Reception of Derrida’s Work in France and America*, w: *The New American Cultural Sociology*, ed. Ph. Smith, Cambridge 1998, s. 93–108.
- Lamont M., *How to Become a Dominant French Philosopher: The Case of Jacques Derrida*, The American Journal of Sociology, 3(1987), s. 584–622.

- Lotringer S., Cohen S., ed., *French Theory in America*, New York 2001.
- Macksey R., Donato E., ed., *The Structuralist Controversy: The Languages of Criticism and the Sciences of Man*, Baltimore 1972.
- Marshall B., *France and Americas. Culture, Politics, and History*, Santa Barbara 2005.
- Mathy J.-Ph., *French Resistance. The French-American Culture Wars*, Minneapolis, London 2000.
- Moran D., *Introduction: Towards an Assessment of Twentieth-Century Philosophys*, w: *The Routledge Companion to Twentieth Century Philosophy*, ed. D. Moran, London, New York 2008, s. 1–40.
- Mongin O., *Michel de Certeau, à la limite entre dehors et dedans*, w: *Le territoire des philosophes. Lieu et espace dans la pensée au XXe siècle*, dir. Th. Paquot, Ch. Younès, Paris 2009, s. 91–115.
- Mullarkey J., *Post-Continental Philosophy. An Outline*, New York 2006.
- Mullarkey J., Lord B., ed., *The Future of Continental Philosophy*, w: *The Continuum Companion to Continental Philosophy*, London, New York 2009, s. ...
- Murray Ch.J. ed., *Encyclopedia of Modern French Thought*, New York, London 2004.
- Nunez L., *Derrida en héritage*, *Le Magazine littéraire* 4(2010),
- Paquot Th., Younès Ch. dir., *Le territoire des philosophes. Lieu et espace dans la pensée au XXe siècle*, Paris 2009.
- Peeters B., *Derrida*, Paris 2005.
- Petitdemange G., *Les philosophes et philosophies du XXe siècle*, Paris 2003.
- Poel van der I., Bertho S., ed., *Traveling Theory: France and the United States*, London 1999.
- Protevi J., ed., *The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy*, Edinburgh 2005.
- Reynolds J., Chase J., Williams J., Mares E. ed., *Postanalytic and Metacontinental. Crossing Philosophical Divides*, ed. London, New York 2010.
- Schrift A.D., *Twentieth-Century French Philosophy. Key, Themes and Thinkers*, Oxford 2006.
- Schrift A.D., ed, *The History of Continental Philosophy*, T. I–VIII, Acumen 2010.
- Solomon R.C., *Introduction*, w: *The Blackwell Guide to Continental Philosophy*, ed. R.C. Solomon, D. Sherman, Oxford 2003, s. 1–7.
- Stourzh G., *From Vienna to Chicago and Back: Essays on Intellectual History and Political Thought in Europe and America*, Chicago 2007.
- Terdiman R., *La marginalité de Michel de Certeau, A partir de Michel de Certeau: De nouvelles frontières*, Rue de Descartes 1999, s. 141–158.
- Terdiman R., *The Marginality of Michel de Certeau*, *The South Atlantic Quarterly* 2(2001), Special Issue, *Michel de Certeau – In the Plural*, ed. I. Buchanan, s. 399–421.
- Textor M., ed., *The Austrian Contribution to Analytic Philosophy*, London, New York 2006.
- Thomas M., *The Reception of Derrida: Translation and Transformation*, New York 2006.
- Traverses: une interview avec Michel de Certeau*, par Laura Willett, *Paroles gelées* 1(1983), s. 1–2.
- Vries de H., *Deconstruction and America*, w: *Traveling Theory: France and the United States*, London 1999. s. 72–98.
- Wolin R., *The Wind from the East. French Intellectuals, the Cultural Revolution, and the Legacy of the 1960s*, Princeton, Oxford 2010.